

ПРОЧЕТЕНО ОТ НАС...

снимка: Иван Петров

оформление: Иван Петров

БЪЛГАРСКИ СВЕТЦИ НА ЛАТИНСКИ

РЕЦЕНЗИЯ¹

Иван П. Петров

Виенски университет (Австрия)

Медицински университет – Пловдив (България)

BULGARIAN SAINTS IN LATIN

Ivan P. Petrov

University of Vienna (Austria)

Medical university – Plovdiv (Bulgaria)

ivan.petrov.ae@gmail.com

Най-новата монография на Иван И. Илиев е посветена на две жития на български светци в латинската традиция. Обекти на изследването са житието на св. Петка Епиватска (Търновска) от св. патриарх Евтимий Търновски в превод на латински от католическия мисионер Рафаел Левакович (ок. 1590 – 1.12.1649) и житието на св. Иван Рилски в латински превод от монаха-йезуит Иван Мартинов (1821 – 1894). Левакович осъществява превода си от старопечатна книга между 1638 и 1640 г., а Мартинов – от старопечатен Пролог, близо два века по-късно. Боландистите издават двата текста съответно в Acta Sanctorum X/7 и Acta Sanctorum X/19, но самите преводи не са изследвани детайлно.

Трудът на Илиев си поставя именно тази цел – да анализира преводите по отношение на езика и преводаческата техника, както и да изясни източникът, ползван при всеки от преводите. Освен това книгата цели да внесе светлина и върху въпроса за връзките между източноправославната и католическата традиция относно ролята им в процесите на предвъзрожденската епоха у нас.

В монографията са обнародвани:

¹ Ivan I. Iliev, *Zhitiya na balgarski svettsi v latinskata traditsiya*. Blagoevgrad, 2020 [Иван И. Илиев, *Жития на български светци в латинската традиция*. Благоевград, 2020].

- житието на св. Петка Търновска според Молитвослов, опечатан през 1547 г., екз. Рц 21, л. 94а – 103б, намиращ се в Народната библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив (стр. 57 – 64); текстът не е издаван досега и се въвежда за първи път в научно обращение; латинският текст² се публикува по Acta Sanctorum X/7: 163 – 165³ (стр. 65 – 73);
- житието на св. Иван Рилски според препис в стихен пролог за септември–февруари от 1368/76 г., БАН 73, л. 86а–88б⁴ (стр. 157 – 160) и руски старопечатан Пролог от 1696г., л. 192б – 195а (стр. 160 – 163); латинският текст⁵ се предава по Acta Sanctorum X/9: 690 – 691.

Всяко от изданията е съпътствано от отделен старобългарско-латински и латинско-старобългарски речник–индекс, което е допълнителен принос в изследването на латинско-старобългарските лексикални паралели.

Преди да пристъпи към издаването на самите текстове, авторът се съсредоточава върху различни аспекти на историческия контекст, в който двата превода възникват, и техните автори. Особено интересни са систематизираните данни за мястото и ролята на славянската палеотипия и историята на печатните издания на двата текста, на които Илиев отдава сериозно внимание. Всъщност, монографията би могла да се разглежда като част от нарастващия интерес към не толкова добре изследваното поле на славянските старопечатни книги и тяхната роля в езиковите процеси на предвъзраждането⁶.

Житието на св. Петка Търновска от патриарх Евтимий е един от образцовите текстове от епохата на Второ българско царство, посветен на една от най-тачените светици сред православните християни, покровителка на Асеновци и патрон на престолния град. Значението на светицата, както и пренасянето на мощите ѝ в Търновград след 1230 г. Житието се разпространява както чрез преписи, така и чрез адаптации и преводи, включено е и сред подборката на дамаскините. Текстът за живота

² Vita Sanctae Parasceves, interprete P. F. Raphaelae Levacovich Ordinis Minorum.

³ Auctuaría seu notae ad Acta Sanctorum tomorum I, V, VI. Octobris conscripta a Josepho van Hecke, Benjamino Bossue, Victor de Buck, Antonio Tinnebroeck. Tomus VII, Supplementa. Sociéte des Bollandistes, Bruxelles, 1854.

⁴ <http://www.scripta-bulgarica.eu/bg/sources/zhitie-na-sv-ivan-rilski-ot-stishniya-prolog-prvo?destination=node/4954> <16.03.2021>.

⁵ Commemoratio venerabilis patris nostril Joannis Rylensis. Ex prologo Mosquensi ad diem 19 Octobris, interprete Joanne Martinof, presbytero Societatis Jesu.

⁶ Някои ключови изследвания по темата, които следва да се споменат тук, са Tsibranska-Kostova 2007, Tsibranska-Kostova 2012, Пиева 2012, Petrov 2015 (вж. рец. в Petrov 2017),

на светицата, обаче, е и един от първите включени в старопечатна книга – Молитвослов на печатаря Божидар Вукович, издаден за първи път през 1519/1520 г. във Венеция. Изданието, предназначено за индивидуално четене по време на път и включващо различни текстове, става изключително популярно сред славяните през XVI – XVII в. Версията на житието, включена в Молитвослова на Вукович, е съкратен вариант на текста от патриарх Евтимий в редакция на йеромонах Пахомий, уводът и завършекът са редуцирани. Текстът, както и останалите в книгата, е отпечатан с ресавски правопис, характерен за православните християни на Балканите от тази епоха (Илиев 2020: 9–12).

Самия латински превод на житието на св. Петка изследователят отнася към дейността на католическите мисии на Балканите и в частност дейността на францисканеца хърватин Рафаел Левакович, които авторът представя сбито и последователно (Илиев 2020: 11–17).

В следващата част от изложението, предхождащо самите издания на текстове, Илиев се опитва да се изясни максимално точно, доколкото е възможно, проблемите, свързани с екземплярите на старопечатните книги на Божидар Вукович, съхранени до днес. Самото издание на Молитвослова, както отбелязва изследователят (Илиев 2020: 18), е изключително рядко, а в България е запазен един екземпляр, съхраняван в Народна библиотека „Иван Вазов“, гр. Пловдив (№ РЦ 21, от 1521г.). Въвеждането на този свидетел в научно обращение е едни от най-силните приносни моменти в изследването на Илиев. За сравнение и с оглед на изследването на латинския превод на житието авторът използва още два екземпляра от Молитвослова – единият в НБКМ (София) под номер Рц 527.1, а другият – в колекцията на Матица Српске в Нови Сад под номер РСр I 3.1 (датиран към 28 април 1536 г.).

Като характеристики на латинския превод Ив. Илиев (Илиев 2020: 26–31) отбелязва елегантния стил, по-богатата синонимия и избягването на повторенията, усложнената синтактична структура (в съгласие с най-добрите традиции на античната реторика, възприета после и в патристичната литература), по-засилената употреба на финитни глаголни форми за разлика от среднобългарския оригинал, където партиципиалните конструкции изобилстват (съгласно възприетата стилистика от патр. Евтимий). Според учения, преводът на Левакович се стреми повече да предаде смисъл на текста, отколкото да го следва буквално. Илиев обръща сериозно внимание на „съзнателния стремеж да се спазва родът на думата в славянския текст и тя да намира своето съответствие в рода на преводната дума на латински“ (стр. 28). Според мен е малко пресилено да се търси такава съзнателна тенденция, тъй като, доколкото ми е известно, не са познати подобни

транслационни практики и стремежи в историята на средновековните преводи. Фактът, който Илиев привежда, че от превода на около 320 съществителни има съвпадение на граматичния род в 180 от тях, бих могло да се разгледа като интерференция на славянското езиково съзнание у преводача. Интересни са забелязаните от изследователя паралели в суфиксалните съответствия между оригиналния и преводния текст, които могат да послужат за по-нататъшни изследвания на преводаческите техники от епохата.

Втората част от коментара е посветена на латинския превод на житието на св. Иван Рилски и личността на Иван Мартинов. Илиев се спира по-подробно на личността на преводача, живота и творчеството му (стр. 33 – 40), а след това и на житието на българския светец (44 – 42), мястото му в търновската редакция на Стишния пролог (стр. 42 – 43) и в славянските печатни пролози (стр. 43 – 45). Особено ценна е табличната съпоставка, която Илиев привежда (стр. 45 – 46) между българската ръкописна и московската печатна традиция спрямо латинския превод.

Латинският превод на Житието на св. Иван Рилски от Иван Мартинов е разгледан подробно в следващата част (стр. 47 – 51). Според Илиев преводът на Мартинов е по-несистематичен от този на Левакович – съвпаденията между рода на изходната лексема и този на преводната са по-скоро изключения, отколкото правило, наблюдава се вариативност при предаването на имена на народи и лица (ту със съществителни, ту с прилагателни, което всъщност може би говори за по-голяма свобода в използването на латинския морфо-синтаксис).

Що се отнася до изданията на текстовете и двупосочните индекси, те са нормализирани според стандарта на старобългарските речници на БАН. Слабите ерове и ятовата гласна са на етимологичните си места, опростени са изписванията на „o“ и „y“ (освен при ненормализираните изрази, представящи изписването, което се среща в текстовете“).

В заключение, книгата на Иван Илиев представлява ценно и интересно изследване, което се надявам да допринесе за още подобни научни дирения в областта както на латинските преводи на средновековни български съчинения, така и на мястото и влиянието на славянската палеотипия в предвъзрожденската история на българския език.

Библиография

- Ilieva 2012: Ilieva, L. Gutembergovata revolyutsiya i pravoslavnite yuzhni slavyani: kulturni i ezikovi naglasi. – Balkanistichen forum, № 2, 2012, 28 – 38 [Илиева, Л. Гутемберговата революция и православните южни славяни: културни и езикови нагласи. – Балканистичен форум, № 2, 2012, 28 – 38.]*
- Petrov 2015: Petrov, Iv. N. Od inkonabułów do pierwszych gramatyk. Kontesky rozwoju bułgarskiego języka literackiego (koniec XV – początek XVII wieku). Łódź, 2015.*
- Petrov 2017: Petrov, Iv. P. Nov pogled kam istoriyata na balgarskiya knizhoven ezik: mezhdu inkunabulite i parvite gramatiki – Starobalgaristika, 2017/2, 84–97 [Петров, Ив. П. Нов поглед към историята на българския книжовен език: между инкунабулите и първите граматики – Старобългаристика, 2017/2, 84–97].*
- Tsibranska-Kostova 2007: Tsibranska-Kostova, M. Etyudi varhu kirilskata paleotipiya XV–XVIII v. Sofiya, 2007 [Цибранска-Костова, М. Етюди върху кирилската палеотипия XV–XVIII в. София, 2007].*
- Tsibranska-Kostova 2012: Tsibranska-Kostova, M. Sbornikat „Razlichni potrebi“ na Yakov Kraykov mezhdu Venetsiya i Balkanite prez XVI vek. Sofiya, 2012 [Цибранска-Костова, М. Сборникът „Различни потреби“ на Яков Крайков между Венеция и Балканите през XVI век. София, 2012].*